

مزایا و مصایب تکنولوژی برای انسان مدرن - تفکرورزی ساندویچی

دکتر حمیدرضا آیت اللهی (استاد فلسفه)

در عصر تکنولوژی بهره گرفتن از «سواد تکنولوژی» بسیار اهمیت دارد. واژه «سواد» در این اصطلاح، به معنای تربیت نیست بلکه فوق تربیت و در واقع تربیت نهادینه شده ای است که انسان بتواند همواره از آن بهره بگیرد. از این رو، سواد به توانستن دانش برمی گردد نه به خود دانش. اینکه در تکنولوژی به سطحی از مهارت برسیم که بتوانیم موضع صحیحی در قبال آن اتخاذ کنیم به سواد ما در تکنولوژی برمی گردد.

برای رسیدن به این سطح از «سواد» ابتدا باید تکنولوژی را بشناسیم و بدانیم که تکنولوژی تنها ابزار در اختیار انسان نیست که انسان بتواند هر کاری با آن انجام دهد. تکنولوژی خود تعیین کننده است به این معنا که برخی توانایی ها را از انسان سلب می کند و در برخی حوزه ها هم توانایی انسان را افزایش می دهد. تکنولوژی باعث شده افراد ساندویچی فکر کنند و «تفکرورزی ساندویچی» محصول عصر تکنولوژی است و این، یکی از مصایب انسان در عصر تکنولوژی است.

تکنولوژی با ابزارهایی که در اختیار دارد بسیاری از مسائل را به ما تحمیل می کند و برای اینکه قادر به تشخیص این امور باشیم نیازمند سواد تکنولوژی هستیم. به عنوان مثال تکنولوژی ماشین یا تکنولوژی مترو نگاه های جدیدی را به ما تحمیل می کند که اگر بتوانیم به درک درستی از آن برسیم موجب ارتقای سواد تکنولوژی در ما می شود و متعاقب آن بهره گیری ما از تکنولوژی بیشتر خواهد شد.

اما نکته قابل تامل این است که تکنولوژی تنها ابزاری در خدمت بشر نیست بلکه سویه های مخربی هم دارد که می تواند مصایبی را برای ما ایجاد کند. اینکه به این واقعیت پی ببریم که تکنولوژی تیغی دو لبه است که یک روی آن می تواند آسیب زا باشد و روی دیگرش می تواند تسهیل گر مسائل مان شود. این سطح از دانش و آگاهی به «سواد تکنولوژی» و شناخت ما از تکنولوژی برمی گردد.

یکی از ظرفیت های مثبت تکنولوژی را ما در ماجرای عملیات طوفان الاقصی شاهد بودیم. اگر تکنولوژی شبکه های اجتماعی نبود این حماسه در نطفه خفه می شد و ابعاد عظیم آن به گوش جهان نمی رسید. بنابراین نباید تکنولوژی را سراسر «فاجعه بشری» خواند و از سوی دیگر هم نباید فکر کنیم که «آینده

درخشان» بشر به کلی در گرو تکنولوژی است. پرهیز از این نگاه های افراطی و تفریطی نیاز به «سواد تکنولوژی» دارد که برای رسیدن به این سطح از سواد نیاز است که ابتدا تکنولوژی را خوب بشناسیم و برای این شناخت، آگاهی از «تاریخ تکنولوژی» اهمیت بسیاری دارد.

در آغاز قرن بیستم، بشر فکر می کرد به کمک تکنولوژی باید از طبیعت و نیروهای خفته در آن تا حد ممکن بهره بگیرد و این بهره کشی از طبیعت آنقدر ادامه پیدا کرد که به بحران های زیست محیطی گرفتار شدیم و این امر، چنان در اواخر قرن بیستم شدت گرفت که پای «اخلاق تکنولوژی» را به میان کشید و امروزه اخلاق، بخش مهمی از تکنولوژی است چنانکه هر مقاله یا رساله ای درباره تکنولوژی فارغ از ملاحظات اخلاقی آن نیست.

بنابراین شناخت روند تکنولوژی بسیار برای ما اهمیت دارد. اگر بدانیم و بتوانیم تشخیص دهیم که تکنولوژی چه روندی را در آینده طی خواهد کرد و در آینده چه امکاناتی را پیش روی ما خواهد گذاشت و چه مصایبی را برای ما ایجاد خواهد کرد؛ می توانیم فعالانه با آن مواجه شویم. درست است تکنولوژی برای ما تعیین ایجاد می کند و ما را به سمت وسوی سوق می دهد که شاید انتظارش را نداشته باشیم اما اگر در عین حال که خود را مجهز به سواد تکنولوژی می کنیم برخوردی فعالانه با آن داشته باشیم می توانیم از ظرفیت های مثبت آن بیشتر بهره بگیریم و برای معایب آن چاره اندیشی کنیم. این کاری بسیار بزرگ است اما متأسفانه کشورهای در حال توسعه به شکل منفعلانه با تکنولوژی مواجه می شوند در حالی که کشورهای پیشرفته نگاه و رفتاری فعالانه با تکنولوژی دارند و «سواد رسانه ای» در کنار «سواد تکنولوژی» می تواند به مردم یاد دهد که چگونه با تکنولوژی برخورد کنند.

بسیاری از فلاسفه همچون هایدگر در توصیف تکنولوژی از «جبر تکنولوژیک» استفاده می کردند اما از اوایل قرن بیست و یکم این نگاه کمرنگ شد و بیشتر فلاسفه تکنولوژی از مفهوم «تعیین گرایی» استفاده می کنند؛ آنان بر این باورند که درست است که تکنولوژی اموری را برای ما تعیین می کند اما جبر نیست. از این رو، رویکرد هایدگر به تکنولوژی را نقد می کنند و می گویند این تعیین می تواند تحت تاثیر عوامل انسانی تا حدودی تغییر پیدا کند و ما انسان ها در مقابل آن دست بسته و بدون چاره نیستیم.

مکتوب حاضر متن ویرایش و تلخیص شده ایران از سخنرانی دکتر آیت اللهی است که در همایش «تکنولوژی و فرهنگ: تاملات انتقادی با رویکردهای فلسفی- تاریخی» در محل پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی ارائه شد.